Drozdik-Popović Teodóra

Távolság vagy védelem?

Vladimir Tasić: *Stakleni zid.* Adresa, Novi Sad, 2008

„A fiú az új világban született. Túl korán… Amikor körülnéz, mozdulatokat, sziluetteket, fényjátékot és árnyékokat észlel. Amikor meg szeretné érinteni őket, kicsi marka üres térben mozog. Keze nem éri el az inkubátor üvegfalát" (136).[1]

Vladimir Tasić a kortárs szerb irodalom jelentős alakja, első regényét, az *Oproštajni dar* (*Búcsúajándék*) címűt, az ezredforduló tíz legjelentősebb szerb regénye közé sorolták, az azt követőt pedig (*Kiša i hartija; Eső és papiros*) NIN-díjjal jutalmazták. Legújabb regénye, sorrendben a harmadik, a *Stakleni zid* (*Üvegfal*) címet viseli, és az idei belgrádi könyvvásárra jelent meg.

Az *Üvegfal* omnipotens elbeszélője egy fiatal szerb házaspár történetét mondja el, amely 1990-ben, a háború kitörése előtt egy új, (jobb) világot keresve Kanadába emigrált. A férj számára valóban új lehetőségek nyíltak meg, a feleségnek azonban csak a kísérő szerepe jutott. Egy északi országba vándorolt, habár a mediterrán felé vonzódott. Indulás előtt megegyeztek abban, hogy ez csak utazás lesz, hogy ők nem lesznek vendégmunkások, hogy visszatérnek. „Mi nem vagyunk ők... Hogyan lehetnénk ők? Mi mások vagyunk" (94). A feleség számára azonban rövid idő után világossá vált, hogy ez nem utazás, mert „az utazás csak a visszatérésben kap értelmet" (99). Az ő esetükben a visszatérés lehetetlen, mivel megszűnt létezni az a világ, az a kulturális közeg, amely identitásuk részét képezte (Jugoszlávia közben szétesett), illetve „visszatérni annyit jelentene, mint elismerni a vereséget" (99). Miközben a „kisvárosi", nyomorult szellemiségű szerb diaszpóra köreiben mozogtak, Jugoszláviában kitört a háború, nekik pedig fiuk született. A háborús eseményeknek az áldozata az asszony

[1] Az idézetek a jegyzetíró fordításai.

húga, az ambiciózus újságírónő lett, aki a tragikus esemény előtt a frontról tudósított, és nyíltan írt az ottani eseményekről. Halálának körülménye furcsa volt, az öngyilkosság megállapításával a belgrádi rendőrség gyorsan lezárta az ügyet. Az immár anya szerepű nő az igazság feltárásának a megszállottja lett, „enciklopédia" kerekedett az általa összegyűjtött adatokból.

Az elbeszélésnek két idősíkja van: 2005, amely a regény jelen idejeként jelölhető meg, valamint az anya és az apa emlékeiben felidézett múlt. A mű első két fejezetében az emlékek csupán fragmentumokban fordulnak elő, ami az emlékezés bizonytalanságára utal. Az utolsó két fejezetben azonban már lineárisan történik a múlt felidézése. A szereplők (anya és apa) múltbeli belső világának feltárása monológ[2] formájában történik, amely a harmadik személyű narráció esetében használatos technika: „fenntartja a harmadik személyűséget és az elbeszélés idejét, ugyanakkor akárcsak az idézett monológ, szó szerint idézi a szereplő mentális nyelvét".[3]

Tasić első két regényében (*Búcsúajándék; Eső és papiros*) kitüntetett szerepet játszik a zene, „a zenei terminusok a regény szövegének elrendezéséhez és »előadhatóságához« nyújtanak útmutatást".[4] Az *Üvegfal* esetében a zenének más funkció jutott: egyrészt a nyelv által kódolt megnyilatkozások recepcióját teszi lehetővé, másrészt pedig az emlékek felidézése, de egyben felejtése is az adott helyzetben hallott zene által történik.

A regény főszereplőit (és mellékszereplőit) nem a nevük azonosítja, hanem a családban betöltött szerepük, illetve a rokoni viszonyuk. A gyermekkori emlékekben a szülőket a jövőbeli családi funkciójuk determinálja: kislány, aki anya lesz és a kisfiú, aki apa lesz. Ebből kifolyólag nem meglepő az sem, hogy az omnipotens elbeszélő a regény jelen idejében tizenegy és fél, majdnem tizenkét éves gyerekként szereplő kisfiút is jövőbeli apaként láttatja. A szereplők ilyenfajta meghatározása egyrészt ciklikusságra utal, másrészt arra mutat rá, hogy a gyermek mindig egy szülői történet kontextusába születik bele, és annak részesévé válik, nem tud elszakadni tőle, saját individuumának a kiépítésében is meghatározó a szerepe. Ily módon az *Üvegfal* fiúfigurája is mintegy „örökölte" a testvér halálának, az 1990-es háborúknak, a szerb emigránsoknak, a titkos ügynökségeknek és nem utolsósorban az apának és az anyának a történetét. Ezért a 2005-ös év határidőnek számít, egy különleges évnek, mert a fiú akkor szembesül először ezzel a történettel verbális formában. „Gyermekük lesz. Történelem

---

[2] Dorrit Cohn terminusa.

[3] Dorrit Cohn: Áttetsző tudatok, 97. Az elbeszélt monológ terminusát is e tanulmány alapján használom.

[4] Bányai János: Körkörös kulturális narráció = Híd, 2005, 23–31.

nélküli gyermekük; a jövő gondtalan gyermeke. Ó, igen. Álmodoztak. [...] A fiú az új világban született. Ő volt a remény. A megmentő. Az emberek azt képzelik, hogy a gyermek valami csodálatos: az emberiségért születik és hal meg. Senki sem mond igazat. Az igazság csúnyább" (129). A fiú az új világban született, de mégsem tudott elszakadni a régi világtól és az ott történtektől, hiszen (a fentiekkel összefüggésben) azok személyességének elválaszthatatlan szegmentumát képezték.

A mai gyerekekhez hasonlóan a kisfiú számára szinte minden unalmas volt, a számítógépet és a televíziót kivéve. A történelmet azonban érdekesnek találta, az „nem *unalmas*". Igazi kutatóként vizsgálta, forrása egyrészt a nagy mennyiségű dokumentumanyag (a regény az előző kettőhoz hasonlóan óriási történelmi és kulturális anyagot tartalmaz; a citátumok forrásaira ugyan nincs utalás, az interpretátor előtt mégis világos, hogy idegen szövegekről van szó), másrészt pedig a szülők „meséi", valamint az anya által összegyűjtött adatok enciklopédiája. Rávetítve erre Jan Assman elméletét, az előbbit kulturális emlékezetként – amely a kommunikatív emlékezet határán túleső eseményekre, tapasztalatokra vonatkozik –, az utóbbi pedig kommunikatív emlékezetként – amely alatt a nemzedékek közötti személyes emlékek, tapasztalatok átadását kell érteni – jelölhető meg.[5] „A fiú nem szereti a számtant. A múlt az ő játéka [...]" (74), az anyjához hasonlóan számára „minden részlet szimbólum [...] A világ történet, a történetben nincsenek véletlenek" (103). A kisfiút leginkább a titkosszolgálatok (egyre többen azt állítják, hogy épp ilyen titkos ügynökségek állnak a Milošević-háborúk eseményei mögött), az anya és az apa háborúja (tulajdonképpen elválása), illetve annak mintegy kiváltó oka, az anya újságíró testvérének kétes körülmények közötti halála érdekelték. A regény végén található megjegyzésben a szerző a testvért Dada Vujasinović újságírónővel azonosítja, aki a háborús időkben nyíltan írt – többek között – a háborús bűnösökről és a maffiáról. Ezzel valamiképpen valósághátteret adott a szövegnek, hiszen Dada valóban az 1990-es évek rezsimjének az áldozata lett. Nem szabad azonban a tisztán referenciális olvasás hibájába esni, hiszen ez nem Dada Vujasinović haláláról szóló könyv, hanem elsősorban regény (fikció).

Az anya nem tudott elszakadni az eseménytől, az igazság keresése rögeszmévé vált, minden apró körülményt fontosnak talált, és az előbb naplónak, majd később enciklopédiának nevezett füzetbe jegyzetelt. „Kémregényt írt, a valós élet motívumaival" (142). A férj viszonya az asszony megszállottságához ambivalens volt: az értelem hangja szeretett volna len-

[5] L. Jan Assman: A kulturális emlékezet. – Írás, emlékezés és politikai emlékezet a korai magaskultúrában. – Atlantisz, Budapest, 1999

ni, rámutatni arra, hogy bizonyos határokat nem kell, nem szabad átlépni, de ugyanakkor féltékeny is volt. Ennek oka abban keresendő, hogy az apa matematikusként önmagára mint egy absztrakt, magasabb szintű világban mozgó emberre gondolt, olyanra, aki másoktól különbözik. Gazdagságra is a „virtuális világ" segítségével tett szert (a válás után számítógépes játékok tervezésével foglalkozott). Kanadába való megérkezésükkor látszólag úgy tűnt, hogy a férj jobban feltalálta magát, hogy az „új világ"-ban is stabil pontokra lelt, holott az identitásvesztés és az új identitás keresésének a problémája őt is érintette. Konklúzióként azt mondhatjuk, hogy a féltékenységet az okozta, hogy a feleségének, obsessiója révén, sikerült egy öntörvényű, új világot konstruálnia, amely, a kisfiúval együtt, számára a valóságot képezte. A férj pedig erre képtelen volt. Fokozatosan eltávolodott a családjától, majd végül teljesen a körön kívül került, és csak néha kapott betekintési lehetőséget. Tulajdonképpen ebben jelölhető meg a regény címeként szereplő üvegfal effektusa, hiszen az üvegfal egyfajta eltávolítottságot jelent; üvegről lévén szó, adva van az átlátás lehetősége, de a fal meggátolja minden más részvételnek a lehetőségét. A regény főszereplői a történelmet (ez általánosítható is, szinte minden emberre vonatkoztatható, de itt hangsúlyos szerepet játszik), a régi világ eseményeit is az üvegfalon keresztül látják, minden más tapasztalatnak a lehetősége lehetetlen, ezért annak csak fragmentumait ismerhetik meg, és nem az egészet. Ehhez az is hozzájárul, hogy titkos ügynökök, ügynökségek az események mozgatórugói, ami azok természetéből fakadóan (a titkos ügynökség fogalma körülírható a rejtélyes, a kiismerhetetlen, a kifürkészhetetlen, az érthetetlen, a zavarba ejtő melléknevekkel) még inkább csökkenti a teljesség befogadásának lehetőségét.

A regény kezdő és befejező mondata megegyezik: „A kisfiú későn szólalt meg" (9, 189), ami rondó formát ad a műnek. Az ismétlésnek fontos a szerepe egyrészt az elbeszélő, másrészt az üvegfal-effektus szempontjából is. Mint már fentebb említettem, a regénynek omnipotens az elbeszélője, nemcsak a jelent és a múltat ismeri, hanem reflektál a jövőre is (pl. a kisfiú, akiből apa lesz). Míg a regény első mondata egyértelműen ennek a harmadik személyű elbeszélőnek a narrációjához tartozik, addig az utolsó a már felnőtté vált „kisfiú" történetének a kezdő mondata, amelyet Belgrádba látogatva, a halott testvér lakásán talált írógéppel jegyzett fel. Ennek lehetséges értelmezése az, hogy egy személyről van szó, de az üvegfal-effektus következményeként létrejött távolságot a harmadik személyű narráció tükröztetheti a legjobban, vagyis, mivel szükségszerű a távolság a szerző és az elbeszélése között, valamint a történelem teljességében való megismerése lehetetlen, a kisfiú saját magán kívülre helyezte a történetet,

és nem homodiegetikus elbeszélővé vált, hanem csak a történet egyik szereplőjévé.

Ugyanakkor a kisfiú nem tudott elszakadni (vagy inkább nem akar?) a gyermekléttől, amíg „nem győzi le a történelmet" (174), amelynek akaratlanul is a része lett. A kisfiú-lét egyfajta biztonságot jelent, az üvegfalon keresztül való látásmódot, amelyben még helyet kaphat a játék és a képzelet. „Lehet, hogy ez a boldogság. Fiúnak lenni. Játszani, képzelegni, csodálkozni. Megfigyelőnek, költőnek lenni" (175). „A fiú ki akarta kerekíteni a történetet. Nem volt választása. A történet őt választotta" (181). Az *Üvegfal* identitáskereső (ebben az esetben az identitáskeresés a felnőtté válással is összekapcsolható) regényként is megjelölhető, hiszen a kisfiút szüntelenül a Ki vagyok én? kérdés foglalkoztatja, valamint az sem véletlen, hogy pubertáskorban levő gyerekről van szó, a kamaszkor ugyanis a változás időszaka, az érés folyamatának a kezdete. Az útkeresés azonban megszakad, maga a kereső szakítja meg, mert a célba érés olyan feladat elé állítaná, amelyet nem tudna teljesíteni: a szülők sok mindent nyitva hagytak a történetükben, és a kisfiúra bízták az ítélkezést. „A valóság nem film. Kell, hogy legyen egy határ. Legalábbis akkor úgy gondolta. Most már nem olyan biztos benne. Majd a fiú eldönti" (142).[6] A fiú számára a felnőtté válás a múlt, a történelem fölötti végső ítélet pillanatát jelentette volna, ezért nem tudta, nem akarta ezt az utat végigjárni?

„Ez tehát nem Dada Vujasinović haláláról szóló könyv… Ez csak regény; regény a felnőtté válás lehetetlenségéről" (191).

[6] Ezek az apa gondolatai.